

Волинська височина

Юлія Бондючна

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Серія «Ім'я на обкладинці»

Випуск II

Юлія Бондючна

Волинська височина

Історіософія сучасної волинської прози

Сучасність такою мірою коригує минувшину, якою минувшина скеровує сучасність, наголошував англо-американський поет Томас Стернз Еліот у статті «Традиції та індивідуальний талант» (1919). Адже у свідомості модерного митця всі видатні явища європейської літератури — від Гомера до символістів — співіснують і творчо взаємодіють, отож треба оберігати і розвивати традицію. Цінність митця — не в оригінальності, не в тому, що вирізняє його серед інших, не у вираженні індивідуальності свого часу, а в «безсмертному», що пов'язує його з минулими епохами. «Традиція — відчуття історії», — зазначав Еліот. Вона, на його думку, зовсім не означає формального дотримання усталених класиків жанрів, стилів, типів оповіді. Це не «механічний рух уздовж ланцюжка... сліпе, лякливе дотримання того, чого досягли попередники». Її можна розвивати й оновлювати у формальному плані. Однак не можна бунтувати проти її ідеального вічного духу, проти ідеї спадкоємності мистецтва.

А спадкоємність — це традиція (лат. *traditio* — передача) — те, що у формі усталених звичаїв, норм, порядків передається з покоління в покоління. У художній літературі в процесі тривалого її розвитку традиційними стають деякі теми, мотиви, ідеї, образи, способи творення художнього світу, зображально-виражальні засоби, жанрові структури.

Щодо спадкоємності/спадковості чи передачі естафети від одного покоління до іншого, то, наприклад, Іван Городиський називає три традиції української літератури, котрі позначають і певний часовий період, і певний ряд літераторів, які жили і творили

в цей час. «Українська літературомовна література». Розстріляна. «Соцреалістична українська література». Незатребувана. «Сучукрліт». Елітарна, немасова. Зумовлені вони новим стартом, коли нема кому передати естафету.

Щодо третьої, то Городиський зазначає: «нова літературна традиція, «сучукрліт» сформувалася лише наполовину. Андрухович, Жадан, Дереш, Винничук, Прохасько, Забужко та ін. зуміли створити українську елітарну літературу високого рівня, яка якщо і поступається іноземним аналогам, то принаймні червоніти за неї не доводиться». А далі говорить про те, що «в найближчі кілька років на авансцену повинні вийти нові автори». Отут детальніше...

Третя традиція — «Сучукрліт» — виникла в незалежній Україні на руїнах відмираючого соцреалізму. Перелічені вище письменники заявили у світі про себе й Україну. Останнім часом ряд авторів — здебільшого вихідців з Великої Волині — дали українській літературі пласт прози історичної пам'яті, де з одного боку виразний гносеологічний аспект — «Хто ми?», з іншого — аксіологічний: «Чим ми гірші за інших?»

І в цьому — певна закономірність. Нині, як і в добу романтизму, поживались процеси відродження місцевих літературних традицій.

Узявши від волинської літературної традиції основу, Петро Кралюк, Олександр Ірванець, Василь Басараба, Василь Слапчук, Іван Корсак, Надія Гуменюк, Володимир Лис, Ігор Павлюк, Сергій Синюк, Юрій Камаєв працюють нині на нове обличчя української літератури, акумулюючи національно-культурну пам'ять. Їхні герої живуть не в безповітряному просторі, а на землі Великої Волині. Їхня доля — то доля українського інтелігента, доля України. Вони по-своєму самотні в нашій національній літературі. Чого варта, скажімо, княгиня Жеславська, яка подарувала нам Пересопницьке Євангеліє!..

Практично у всіх творах згаданих письменників — «осмислювальні» моделі минулого. А відтак вони легко надаються до історіософського прочитання.

Аби зрозуміти, про що йтиметься нижче, звернемося до Августа фон Цешковського, польського лівогегельянця, який увів у науковий обіг термін «історіософія»: «...завданням історіософії є: дослідити субстанційно минуле, піддати глибокому аналізу будь-які змістовні елементи людського життя, котрі дотепер розвинулися, розпізнати однобічну і розливу для всіх їх природу, їх боротьбу і взаємне пересилування, — означити спеціальні ділянки загального зв'язку, аби дійти усвідомлення собі того, в котрій з тих ділянок ми тепер знаходимося, котрі вже пройшли, а котрі нас ще чекають, перш ніж злетіти на найвищу вершину світового духу».

Щодо ділянок, які пройшли і які ще попереду, і того, де ми зараз, чомусь відразу пригадується повість Ігоря Павлюка «Біографія дерева племені поетів». Василь Ворон рубас чотирьохсотлітню сосну, яка росте біля його хати, і кожен зруб — це повернення в минуле: «Ось прадід іде за плугом... Прабаба годус каченят. У вербовій колисці плаче його, Вороновий, дід, а десь у сусідньому селі якраз родиться його бабуса. Ось, коло життя їхнього покоління на цій сосні. Далі — Шевченко, гайдамачина, стрижеється у ченці один із Хмельницьких, у ногах zostалися тріски від кола Котляревського, який так сміливо сміявся з повергнутих, уже не своїх, правда, богів, як Сервантес із лицарських романів. Кобзарі... — греко-католицтво (унія) — як компроміс. Нащо? Християнство. Може, взагалі не варто було приймати його. Це еліта собі сподобала, щоби тримати в покорі народ, бо жрець поганський стояв над князем... Християнство розсіяло народ, який підставляв щоки і сідниці всім, кому не лінь. Орлик над могилою Мазепи конституцію вимріяної держави писав, а ми «чекаєм Вашингтона з новим праведним законом», а він візьме й прилетить до нас на

літаках — як в Ірак, бувало... бо ж ЦРУ давно вже руками ж наших людей за мізерну плату розвідку провело. Кажуть, що справжня демократія — Запорізька Січ, але ж у систему не допускали жінок і дітей...

Дивився на перемішані зі снігом, як сало з кашею, тріски, згадував думки зятя про Америку, яка тонко замінила народові нашому таку остогидлу, починаючи від польського придворного — Хмельницького, Росію...».

Такі рефлексії над історичним процесом мимоволі відсилають до Івана Франка: «Кожний чільний сучасний письменник — чи він слов'янин, чи німець, чи француз, чи скандинавець, — являється неначе дерево, що своїм корінням впирається якомога глибше і міцніше в свій рідний національний ґрунт, намагається ввісати в себе і переварити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм пнем і кроною поринає в інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів, наукових, суспільних, естетичних і моральних змагань. Тільки той письменник може нині мати якесь значення, хто має і вміє цілий освічений людськості сказати якесь своє слово в такій формі, яка б найбільше відповідала його національній вдачі. І тільки такий письменник буде рівночасно зрозумілий і цікавий не тільки для своїх найближчих земляків, а й для цілого цивілізованого світу...».

Кожен зі згаданих вище письменників дібрав для свого твору слово і форму, що відповідають національній вдачі «освіченої людськості». Самостійність і самотність історії українського народу, його держави, культури і Церкви — чи не в усіх книгах, прорецензованих у цьому виданні.

Історіософічність як одна зі специфічних складових українського філософського процесу ХІХ–першої половини ХХ століття, актуалізація якої саме в цей період була обумовлена процесами формування модерної української нації, нині також на часі. Бо тепер Україна як незалежна держава визначається з місцем

під сонцем, як їй і з ким бути. Тут і про ЄС, зокрема, йдеться. Цю проблему, наприклад, блискуче обіграв Іван Корсак у «Завойовникові Європи».

Суб'єктом і носієм філософських уявлень про історію в сучасній прозі Великої Волині є не тільки народ, а й окрема особа. Тут і онтологічний аспект — роль і місце людини в історії (практично в усіх), і гносеологічний — сам історичний процес (найвиразніше — у «Кладці над прірвою» Сергія Синюка).

«В осередку українського світовідчування і далі — світогляду здавна і нині, стоять історичні і соціологічні проблеми, — писав український філософ Микола Шлемкевич. — Це особливо яскраво виявляється у свідомості української нації XIX і XX сторіч. Не навколо гносеологічних і не навколо природознавчих проблем, як це було в мисленні Західної Європи, але навколо питань історичної долі і правди кружляла українська духовність минулого і нашого сторіч». Ота історична доля і правда — в епіцентрі творів, про які йдеться в цьому виданні.

Своєрідну історичну реконструкцію подає в «Меді з дікалоном» Юрій Камаєв. Кожне з оповідань — штрих до двадцятого століття. Сукупно вони творять таку собі книгу буття українського народу.

Загострене переживання історії і водночас перспективи на майбутнє, як української так і світової (П. Кралюк, С. Синюк, І. Корсак та ін.), зумовлено соціально-політичними й духовними процесами. У «Благій вісті од княгині Жеславської» Петра Кралюка буття українського народу показано, починаючи від часів творення Пересопницького Євангелія, у «Кладці над прірвою» Сергія Синюка — на фоні середньовіччя, у «Завойовникові Європи» Івана Корсака — XIII століття.

Тут доречно згадати Чижевського з його думками про належність України до Західної цивілізації. «Українська культурна історія, — писав він, — дійсно була завжди реально зв'язана з

культурним розвитком європейського світу. І то не в розумінні постійної «залежності» від «заходу», не в тому розумінні, що український розвиток завжди підлягав західнім «впливам», відбивав на собі ті культурні стилі, що панували на Заході, переймаючи їх відтіля.

Звичайно, і не в тому розумінні, що український розвиток проходив паралельно з західноєвропейським через ті самі стадії. Сенса застосування загальноєвропейської схеми культурного розвитку до українського минулого лежить в тім, що цим самим український культурний розвиток мусимо визнати складовим елементом загальноєвропейського, українську культуру — елементом європейської цілості; коли український культурний розвиток проходив ті самі стадії, що й європейський взагалі, то не тому, що на Україну приходили ззовні «впливи», на Україні діють «чинники», «фактори» чужого походження, а тому, що Україна, яко частина європейської культурної цілості, переживає ті самі внутрішні процеси, що й цілість, до якої вона належить».

Більшість сучасної прози Великої Волині можна розглядати з позиції волюнтаризму: «Соло для Соломії» Володимира Лиса, «Янгол у сірому» Надії Гуменюк, «Дикі квіти» Василя Слапчука, «Поза зоною» Ігоря Павлюка, «Мед з дікалоном» Юрія Камаєва, «Рівне/Ровно» Олександра Ірванця, «Страшний суд» Василя Басараби. Тут на тлі відповідної епохи джерелом волі є не якісь зовнішні детермінанти, а сама людина. Перед героями завдання — вижити у відповідних умовах і при цьому зберегти своє «я». Як-от перед Авдієм Горничем в «Янголі у сірому»: «У мене не було страху, бо мене вже ніхто ніде у цьому світі не ждав, мені не було кого втрачати... Моє життя належало тільки мені. Я міг робити з ним, що заманеться: тремтіти над ним, як лихвар над золотом, розбити його, викинути, продати. Але я вибрав обмін — життя на кілька днів чи навіть годин або хвилин волі. Я заклався на спір, не

знаю, з ким саме — з Богом, архангелом Михаїлом чи з сатаною, — але заклався, що не помру ні в «кам'яному мішку», ні на табірних нарах, ні на каторжній роботі. Останній мій подих буде не в зоні. Я мусив виграти цей спір. Мусив — і край! І це додавало сили моєму напівзігнилому тілу».

Історія, що постає в сучасній прозі Великої Волині, є «драматичним змагом людських сил за почин і право творити і формувати життя».

Ще один момент, на який варто звернути увагу, — роль великої особи в історії як суб'єкта історичної дії. За Ю. Вассияном, це «...всеособа, велика людина, що оформлює розпорошений, хаотичний стан почувань у єдність окресленого почуття, що стоплює мерехтливий світ думок у сонце одної ідеї, що зосереджує шляхи розбіжних хотінь в єдиний струм волі, яка дістає виразний напрям означеної мети». Такими «всеособами», завдяки яким «... життя стає великим через особовий вираз» є, наприклад, Параскева (Анастасія Жеславська/Заславська), Тарас Шевченко із «Благої вісті од княгині Жеславської» Петра Кралюка, Ростислав Михайлович — князь руський із «Завойовника Європи» Івана Корсака, князь Василько з «Кладки над прірвою» Сергія Синюка.

У сучасній прозі Великої Волині, яка забезпечує реалізацію принципу збереження національної ідентичності, українському народові подано «образ самого себе». Досягається це через пригадування попереднього національного досвіду. Напрацьована поколіннями історична пам'ять сягає сотень літ.

Тож новому поколінню, зважаючи на обшири національної пам'яті, буде з чого рости і передавати естафету. А небайдужому читачеві уже нині є що почерпнути.

Буденне і знакове «Диких квітів»

Заходимо якимось ми з коханим у рівненську книгарню «Слово» пошукати книг волинських письменників.

Облизуємо поглядами корінчики томиків.

Раптом чоловік виразно міліцейської статури запитусь: «Ви не бачили Слапчука? Я його вже кілька разів шукаю. У Львові якось був, то купив одну книжку...»

— Та от нема, — хмуриться коханий, — ми теж його шукаємо.

Видать, не все так безнадійно з нашим українським читачем. Якби вся міліція в нас була така, то і сам Шевченко з могили встав би, щоб уздріти це диво.

Однак на те й воно диво.

Бо для обраних. І на те й Слапчук. Хоч і для всіх, та не такий, як усі. Хоча б дивовижною своєю здатністю бачити в буденному знакове. У звичному — символ часу. А часом — того безчасся, яке тяглося за інерцією два десятки років. Про ту сіру пору, між здобуттям Незалежності та Майданом, Василь Слапчук написав одну із найяскравіших своїх книг.

На перший погляд, у романі «Дикі квіти» Василя Слапчука — життя пересічної української родини. Кожен із розділів (книг), а їх — три, написаний від імені головних героїв. Перша книга «Крихти хліба у бороді Конфуція» — від імені Степана: чоловіка і батька. Друга — «Калюжа пізнання» — від імені сина Вовика. Третя — «Жінка без косметики» — від імені Лариси: дружини і матері. Три книги — три світи.

Здавалося б, усе тут просто. Кожен бачить своє і по-своєму, і кожен по-своєму приходить до істини. А між тим — звичайне буття...

Проте ядро творчого почерку В. Слапчука з притаманними йому тонким психологізмом, афористичністю, алюзійністю, делікатною іронією, сарказмом, парадоксальністю, неоднозначністю та багатоплановістю філософських запитань, що підмічали літературознавці, — між рядками: «Та я одна від дванадцяти літ більше крові пролила, ніж усі чоловіки, котрі оцю хвалену

незалежність виборювали!»

• • •

Далі — у повній книжці «Волинська височина».
nashaknyga.com.ua